

RAIMO SAVOLAINEN

J. V. Snellman kansakunnan käsikirjoittajana

Johan Vilhelm Snellmanin (1806–81) syntymän 200-vuotisjuhlavuoden aikana tuodaan näkyvästi esiin hänen elämäntyönsä kautta sivistyksen voima kansakunnan rakennustyössä. Snellman oli todellinen kansakunnan käsikirjoittaja, sillä hän julkaisi 12 000 sivua tekstejä kirjeenvaihdossa, lehtikirjoituksissa, lausunnoissa, luennoissa ja julkaisuissa.¹

■ Juhlavuoden teemaksi on valittu sivistys, koska snellmanilainen usko sivistyksen voimaan on toimiva perintö tänäkin päivänä.² Snellmanin urakehityksen kautta avautuu suuriruhtinaskunnan yhteiskunnallinen kehitys kaikessa monipuolisuudessaan.³ Laaja-alainen Snellman tuli tunnetuksi 75-vuotisen elämänsä aikana monessa roolissa: opiskelijapoliitikkona, tunnettuna eurooppalaisena filosofina, kulttuurimatkailijana Euroopan lukuisissa kaupungeissa, koulunrehtorina, sanomalehtimiehenä, filosofian professorina, valtiovarainasioiden senaattorina, valtiopäivämiehenä, useissa kulttuuri- ja talouselämän luottamusmiestoimissa sekä aviomiehenä ja perheenisänä. Nämä roolit eivät olleet peräkkäin vaan hän toimi useista niistä samaan aikaan.

Snellmanin elämän kautta avautuu koko aikakauden henki, kun hänen runsaassa sosiaalisessa verkostossaan yhdistyvät oman ajan poliittinen, hallinnollinen ja taloudellinen historia sekä kulttuurihistorian keskeiset piirteet. Toimintaympäristö kattaa 1800-luvun koko keskeisen toimijakunnan. Snellman seurusteli ajan tunnetuimpien tiedemiesten, kirjailijoiden ja virkamiesten kanssa Suomessa, Ruotsissa ja Manner-Euroopassa. Useat Suomen historian merkkihenkilöt olivat hänen henkilökohtaisia ystäviään. Lisäksi hän oli tiiviissä yhteistyössä monen

suomalaisen ja venäläisen korkean virkamiehen kanssa Venäjän keisarin lähipiirissä.

Suomen suuriruhtinaskunnan tärkeät käännekohtat linkittyvät Snellmanin elämään. Hänen toimintansa ajallinen kaari kattaa neljän eri hallitsijan kaudet Suomen historiassa. Varhaislapsuus kului Kustaa IV Adolfin ajan levottomassa Tukholmassa kunnes perhe palasi Suomeen, jonka Aleksanteri I oli liittänyt Venäjän yhteyteen. Aktiivisen toiminnan vuodet kulkivat Nikolai I:n ajan vaiennetusta totuudentorvesta Aleksanteri II:n suosikkihallinnon keisarilliseksi neuvonantajaksi korkeisiin virkoihin. Kysyntä valtiollisiin luottamustehtäviin jäähdyi Aleksanteri III:n valtaantulon aattona mutta Snellmanin elämäntyön seurauksena kansallinen herääminen oli jo täydessä vauhdissa.

Maantieteellisesti Snellmanin mukana matkataan laajalla alueella Suomessa ja ulkomailla. Hän syntyi Tukholman satamassa isänsä laivassa ja vietti lapsuutensa Tukholman Södermalmilla ja myöhemmin Kokkolan Neristanissa. Oppikoulun hän kävi Oulussa. Yliopisto-opinnot alkoivat Turun Akatemiassa ja päättyivät Aleksanterin yliopistossa Helsingissä, jossa tutkijaura käynnistyi. Yliopiston kanssa tapahtuneen välirikon jälkeen hän oleskeli vuoden Uudesakaarlepyyssä, josta muutti ulkomaille. Hän työskenteli kaksi vuotta Tukholmassa ja matkusteli vuoden ajan Keski-Euroopan eri yliopistokaupungeissa. Suomeen paluuta seurasi aktiivinen sanomalehtimiehen kausi Kuopiossa, jona aikana hän teki toisen ulkomaanmatkan, joka ulottui Pariisiin ja Lontooseen asti. Lopulta hän palasi Helsinkiin, jossa hänet muutaman vuoden hiljaiselon jälkeen korotettiin yliopiston ja senaatin korkeimpiin virkoihin. Tänä aikana hän vietti kesäänsä Vihdissä ja Kirkkonummella ja vieraili säännöllisesti Runebergin luona Porvoossa. Kansakunnan kannalta tärkeät ratkaisut syntyivät hänen johdollaan Pietarin hovipiireissä.

Kootut teokset astinlautana

Snellmanin luonnehtiminen kansakunnan käsikirjoittajaksi perustuu siihen, että hänen toiminnassaan yhdistyivät perinpohjainen

tutkija, syvälinen ajattelija, ennakkoluuloton ideoija, tarmokas julistaja sekä asian-tunteva ja pelkäämätön toteuttaja. Kaikes-sa toiminnassaan Snellman ajoi tietoisien it-sevarmasti suomalaisen kansallisuuden ja suomen kielen asemaa, minkä hän näki perustana maan taloudelliselle ja sosiaali-selle kehittämiselle. Hän oli vakuuttunut, että jos suomalaiset eivät herää valtiolliseen ja sivistykselliseen itsetietoisuuteen, se oli kuoleva kansa. Hän toteutti johdonmukai-sesti omaa ohjelmaansa ja pyrki saamaan sen käytäntöön olosuhteiden sen salliessa. Tämän sanoman tulkkina toimii koko Snell-manin kirjallinen tuotanto, jonka kautta hän välitti sanomaa sivistyksen voimasta viran-omaisten vastustuksesta ja lähimpien ystä-vien kovasta kritiikistä huolimatta.

Snellmanin syntymän 200-vuotisjuhlavuoden valmistelun maaperä on ollut poik-keuksellinen hedelmällinen. Ensimmäistä kertaa 1800-luvun henkinen pääoma on Snellmanin koottuina teoksina jokaisen kan-salaisen ulottuvilla sekä alkukielisenä tie-teellisesti kommentoituna että hyvälle ny-kysuomella käännettynä. Lisäksi näiden molempien pohjalta ilmestyy ensimmäinen elämäkertatutkimus. Koottujen teosten kal-tainen 1800-luvun hengenelämän tietopankki Suomessa ei ole kuitenkaan itsestäänsel-vyys.

Snellmanin hahmottuminen kansakunnan käsikirjoittajaksi koottujen teosten kautta on vaatinut pitkän 20 vuoden työn. Vasta vuoden 1998 lopussa valtioneuvoston kanslian johdolla valmistunut *J. V. Snellman Samlade arbeten I–XII*, täydellinen alkukielellä jul-kaistu tieteellis-kriittinen editio Snellmanin painetusta ja painamattomasta tuotannosta, korvasivat 100 vuotta aikaisemmin ilmesty-neen alkukielisen laitoksen, jota toimitet-taessa ei pyritty tieteellisyyteen ja kriittisyy-teen. Toimitustyötä ohjasi lähinnä tekstien kiinnostavuus: tekstejä irroteltiin yhteyksis-tään, lyhenneltiin ja paranneltiin, eikä kaik-ki aineisto ollut vielä saatavilla. Snellmanin kirjallisen jäämistön ongelmat päähenkilön-sä ja tämän aikakauden kuvaajana syveni-vät, kun vanhan edition puutteet, tulkinnat ja väärinkäsitykset siirtyivät vuosina 1929–32 laadittuun suomennokseen. Tilanne on

korjaantunut aivan viime vuosina, kun ope-tusministeriön johdolla alkukieliset 12 000 painosivua käännettiin suomeksi.⁴

Nyt sopivasti juhluvuoden alkaessa sekä suomen- että ruotsinkieliset lukijat voivat tunnistaa oman aikansa ilmiöitä Snellmanin teksteistä. Hänen johtopäätöksensä toimi-vat ajasta riippumatta. Tieteellis-kriittisen editoinnin, laadukkaan kääntämisen ja tut-kimustyön johdosta Snellmanin laajan kir-jallisen tuotannon ja kirjeenvaihdon kautta jokainen voi suorittaa syväasukelluksen kan-sakunnan juurille. Samalla vanha myyttinen Snellman-kuva korjaantuu, täydentyy ja muuttuu. Näihin päiviin asti hallinneen vii-pale-Snellmanin tutkimisen sijasta päästään rakentamaan kokovartalokuva.

Koottuja teoksia kannesta kanteen kah-latessa selviää, että Snellmanin monien roo-lien taustalla punaisena lankana kulkee varttuminen ja kypsyminen kokijasta näki-jäksi, antautuminen julistajaksi ja lopulta tarttuminen käytännön toimiin ideoita to-teuttamaan. Snellmanin elämän ensimmäi-siltä 20 vuodelta kirjallista tuotantoa ei ole säilynyt mutta näinä vuosina kotikasvatuk-sen ja kouluopetuksen perustalta syntyi tie-donjano, jonka tuloksia hän purki lopun elämäänsä kirjoittamalla.

Seuraavan 55 vuoden aikana vuosina 1826–81 syntynyt teksti on monentyulistä ja tasoista, yksityistä ja julkista, painettua ja painamatonta. Aineistoa leimaa arvomaail-maa koskeva välienselvittely lapsuudenko-din ja ystävien kanssa, päämäärän kirkas-tuminen syvällisissä filosofisissa spekulaa-tioissa ja konkreettisten keinojen löytämi-nen ja esitleminen käytännön ratkaisuk-

1. Kirjoitus perustuu kirjoittajan 12.5.2006 ilmestyvään Snellman-elämäkertatutkimukseen *Sivistyksen voimalla. J. V. Snellmanin elämä* (Edita) sekä päätoimitta-maansa teossarjaan *J. V. Snellman kootut teokset 1–24* (2000–2005) (KT) ja *J. V. Snellman Samlade arbeten I–XII* (1992–1998). (SA)

2. Ks. tarkemmin J. V. Snellman 200-vuotta: juhlaoh-jelma vuonna 2006. Valtioneuvoston kanslian julkai-susarja 14/2005. (Toim. Raimo Savolainen) sekä www.snellman200.fi

3. J. V. Snellman. Kootut teokset 1–24. Tiivistelmä 4.11. 2000. Edita.

4. (Toim. Raimo Savolainen et al.) (2002) ”Käännetty Snellman. Syväasukelluksia J. V. Snellmanin elämään.” Snellman-instituutin julkaisuja, Kuopio.

si. Yhteinen nimittäjä kaikille teksteille on suomalaisen kansakunnan herättäminen.

Tiedonjanoinen kokija

Snellmanin elämäntyön perusta on lapsuus ja koulu-aika vuosina 1806–22 pohjalaisen merenkulkukulttuurin keskellä. Pappisuu-kuun kuulunut merikapteeni-isä ja laivanvarustajasukuun kuulunut äiti antoivat pojalle parasta pääomaa, valtameret ylittävän tiedonjanon. Suvun jäsenet olivat 1600-alusta asti kuuluneet Pohjanmaan rannikkokaupunkien varakkaaseen porvaristoon. Merenkulun tuoma aineellinen vauraus ja sen synnyttämä henkinen sivistys loi mahdollisuuden lasten koulutukseen. Snellmanin kohdalla toteutui hyvin se, mitä hän vuosia myöhemmin koulupuheessaan nuorison vanhemmille totesi: ”Mikä istutettiin lapsen pieneen sieluun, sitä ei hävitetä. – Et siis vaikuttanut ainoastaan lapseesi, rakastava isä, hellä äiti! – Vaikutit ihmiskuntaan.”⁵

Snellman syntyi 12.5.1806 Tukholman satamassa isänsä komentamassa kokkolalaisessa fregatissa. Varhaislapsuutta kuihtuvan suurvallan pääkaupungissa sävyttivät Ruotsin tappiot Napoleonin sodissa, kustavilaisen ajan päättyminen ja vanhan hallisijahuoneen syrjäytyminen. Suomen sodan jälkeen perheen katseet kääntyivät kotimaakuntaan Pohjanmaalle ja siihen, miten suotuisasti olot kehittyivät Venäjän yhteydessä. Muistoissa Tukholma säilyi aina syntymäkaupunkina. Snellman liikuttui vielä 50 vuotta myöhemmin muistellessaan, miten he Mosebackenin pengermillä kaivaten katselivat merelle nähdäkseen odotetun kolmimaston ja viedäkseen kotiin ilosanoman, että heidän isänsä oli omaisiansa lähellä.⁶

Suomeen palaamisen jälkeen Snellman pääsi nauttimaan Kokkolassa siitä henkisestä kulttuurista, joka heijastui kaupungin aineellisesta hyvinvoinnista. Vuonna 1800 kaupunkiin oli perustettu Suomen ensimmäisiä kirjastoja heti Vaasan ja Turun jälkeen. Yli tuhannen niteen lukuseuran kirjasto karttui Tukholman tervanvientimatkoilla. Tätä monipuolista kirjastoa Snellman käytti ahkerasti koulu-aikanaan ja kotiopettajana ollessaan. Kerrotaan Snellmanin soutaneen usein tulvaveden keskellä kohonneen suuren siirto-

lohkareen päälle tutkimaan hiljaisuudessa lukuseuran kirjaston aarteita: matkakertomuksia, elämäkertoja, romaaneja, kasvistoja, fysiikan kaavoja, lääkärikirjoja ja erilaisia lehtiä. Snellman mainitsee runsaasti käyttämänsä historiallisen kirjallisuuden varustaneen hänet elämää varten.⁷

Upsalan yliopistossa opiskellut ja merimatkoillaan antiikin klassikoita lukenut isä C. H. Snellman luki pojalleen ääneen, kertoi vieraista maista ja kielitaitoisena käänsi monia tarinoita lukuseuran kirjoista. Nähtyään poikansa oppimishalun ja kyvyn isä lähetti tämän Oulun triviaalikouluun. 50 vuotta myöhemmin Snellman muisteli, millaisia koko elämää varten hedelmiä tuottaneita päiviä Oulun kouluvuodet olivat olleet. Hän oli kiitollinen siitä, että koulu oli vahvistanut hänen luontaista tiedonjanoaan, antanut välineitä tietojen hakemiseen ja antanut tilaisuuden luonteen kehittymiseen:

”vanha koulu jätti sielun avoimeksi ja vastaanottavaksi opinnoille con amore [rakkaudella]. Tiedon maailma näytti minusta niin suurelta, tuntemattomalta, houkuttelevalta maalta; minä tiesin vielä niin vähän, kaikki oli vielä niin houkuttelevan uutta. Tämä on muistoni sen ajan tunnelmista.”⁸

Hedelmällisistä kasvuvuosistaan huolimatta Pohjanmaan vauriissa rannikkokaupungeissa hän myöhemmin varoitti nurkkapatriotismin vaaroista:

”On hyvä ja oikein, että ihminen rakastaa paikkaa, jossa hänen kehtonsa on keinahdellut, ympäristöjä ja oloja, jotka ovat suojanneet hänen nuoruuttaan. – Toisaalta sivistys kuitenkin perustuu siihen, että yksilö pystyy laajentamaan näköpiiriään ja suuntaamaan mielenkiintoaan yhteisen isänmaan ja ihmiskunnan yleisiin asioihin.”⁹

Hän toteutti neuvoaan itse kirjaimellisesti.

Etsijä

Kirjoittauduttuaan 5.10.1822 Turun akatemiaan Snellman valitsi ensin pappisuran nopean toimeentulon toivossa. Toisaalta hurs-

kaalta äidiltä ja Oulun tädiltä omaksuttu lapsenusko, toisaalta isän vaikutuksesta kodin kirkkokriittinen ja mystiikkaan suuntautunut ilmapiiri antoi siihen mielenkiintoisen lähtökohdan. Teologisen seminaariin pääsyvaatimuksina hän selvitti Raamatun alkukielien heprean ja kreikan sekä latinan, joita ilman opetuksen seuraaminen oli mahdollista. Seminaarin oppiaineina olivat homiletiikka, kateketiikka, kirkkolaki ja ministerialia, joiden luennoilla Snellman istui. Opinnot käynnistyivät verkkaisesti, koska talven 1823–24 ja seuraavan kevään Snellman toimi kotiopettajana Kokkolan porvariskodeissa. Valmistuttuaan seminaarista Snellmanilta puuttui vielä neljä vuotta säädetystä papiksi vihkimisen iästä, jolloin hän jatkoi kotiopettajana pohtien opintojen lopullista suuntaa.

Turun palon jälkeen yliopiston siirryttyä Helsinkiin Snellmanin opinnot suuntautuivat filosofiaan vuoden 1828 alusta. Hegelin kirkkaan logiikan avulla hän alkoi selvittää todellisuuden olemusta. Perinpohjaisen kammiotyöskentelyn vaikeaselkoisuutta kuvaa eräs hahmotelma:

”Kaikki henget pyrkivät täydellisyyteen. – kaikki pyrkivät tilaan, jossa vapaimmin voivat ilmaista kykyjään, kaikilla on sama taipumus laajentaa vaikutustaan, vetää luokseen, kerätä itseensä ja omia kaikki se, mitä he pitävät hyvänä, oivallisena ja viehättävänä. Kauniin, toden ja erinomaisen katseleminen on näiden ominaisuuksien hetkellistä omistamista.”¹⁰

Sulkeutumista yksinäiseen mietiskelyyn edistivät lukuisat epäonnistuneet romanssit, joista papereiden joukossa säilynyt runo todistaa:

”Ei intohimo minkään lajinen/ei vimma totuuteen tai neidon suuteloon/ tuo ihmismieleen työntä rauhaa. Vain hyödyllinen toimi tuottaa järjestyksen.”¹¹

Kirjeenvaihto omaisten kanssa paljastaa kamppailun teologian ja filosofian välillä. Isä kirjoittaa sisaren kuolemasta huhtikuussa 1830:

”Marie on nyt siirtynyt jonnekin korkeammalle kuin filosofian ylioppilaat olettavat koskaan kuitenkaan varmaan tietoon pääsemättä; me, jotka Härmässä filosofoimme Jumalan ilmoitus kädessämme, tiedämme kuitenkin, että hän on vaihtanut parempaan.”¹²

Anna-Christina sisar kirjoitti heinäkuussa 1835:

”Sinä rakas, Janne, kulta, olet yksinäinen ja hylätty eikä sinulla liene montakaan vapaata hetkeä, vaan joudut vain väsyttämään itseäsi minun ja monien muiden takia.”¹³

Lopulta nuoren filosofin kutsumus kansalliseksi herättäjäksi kypsyi nuorison opettamisen, väitöskirjojen, filosofisten muistiinpanojen, luentokäsikirjoitusten ja ensimmäisten julkaistujen teosten kautta. Heinäkuussa 1837 ilmestyneen *Yritys logiikan esitykseksi* -teoksen hän omisti isälleen kauliin sanoin:

”Ota vastaan, Rakas Isä, isällisen suopeasti tämä vähäpätöinen osoitus pojan kunnioituksesta ja rakkaudesta. Toki olin toivonut voivani antaa Sinulle jotain arvokkaampaa, sinulle, jota saan kiittää paitsi elämäni lahjasta, myös suurimmasta osasta henkistä elämää.”¹⁴

Ystäväkirjeenvaihdossa piirtyy esiin kansakunnan rakentamisen arkkitehtuuri kasva-

5. Kodin suhteesta kouluun, esitelmä Kuopion koulun vuositutkinnossa keväällä 1844. KT 6; 269–270 sekä SA XI.1:31, 178.

6. Neljä avioliittoa. Tauluja Terburgin tapaan I: Kahdenlaista rakkautta. KT 4, 281.

7. *Joukahainen* nro VII 1873: Eräs vanha koulu, KT 23, 239 sekä SA XII:58, 179.

8. *Joukahainen* nro VII 1873: Eräs vanha koulu, KT 23, 241 sekä SA XII:58, 181.

9. *Joukahainen* nro VI, 1869: Muutamia huomioita Pohjanmaan maasta ja kansasta. KT 22, 442 ja SA XII:2, 2.

10. Hahmotella ”Idea”. KT I, 29 sekä SA I:58, 416.

11. Runo sekalaisissa muistiinpanoissa ”Varia”. KT 1, 28 sekä Sa I:84, 414.

12. Kirje Christian Henrik Snellmanilta 29.4.1830. KT 1, 46–47 SA I:72.

13. Kirje Anna Christina Snellmanilta 3.7.1835. KT 1, 154–156. SA I:168.

14. *Yritys logiikan esitykseksi*. Omistus. Kootut teokset 1, 239. SA I:6, 63.

vien kansallisten suurmiesten välisissä väitelyissä Lauantaiseurassa ja pohjalaisessa osakunnassa. Snellman oli niin varma ja vakuuttunut päämäärästään, että halusi sellittää ystävilleen kesällä 1840 jääräpäistä ja ärsyttävää käytöstään:

”Tunnen vielä tälläkin hetkellä, että minulla on voimaa tehdä ja saada valmiiksi paljon, ja tähänastinen elämäni kertoo minulle, etten valehtele. Älä siitä pahastu, että uskon, että minulla on vähemmän päätä kuin kenelläkään teistä, joilla sanotaan olevan hyvä pää. Ei siinä olekaan mitään ihmettelemisen aihetta, sillä minä olen tehnyt pääni itse. Sen takia minulle on annettava anteeksi myös että se on hieman omalaatuinen, sillä ilman itsepäisyyttä ja sitkeyttä ei sitä saada tehdyksi.”¹⁵

Snellmanin johdolla pohjalaisessa osakunnassa 1834–36 hänen kuraattoriaikanaan isänmaallinen henki heräsi nuorisossa. Osallisuus todelliseen akateemiseen henkeen merkitsi Snellmanin mielestä elämänsä pyhittämistä ja kykynsä antamista ihmiskunnan suuren asian ja sen lähimmän edustajan, isänmaan hyväksi:

”Sillä mikä voisi oppilaassa herättää intoa toden ja oikean voittoon, jos se ei herää opettajan äänestä, jos tämä ei sytytä hänen sielussaan lämmintä intoa, elävää tiedonhalua, jota ilman mitään tietoa ei voida saavuttaa ja johda häntä toden ja totuuden rakkauteen sekä selkeään yhteenkokoavaan yleisnäkemykseen ja käsitykseen.”

Hän vastusti sitä, että ”opiskelija liian aikaisin käännytetään luentosaleista isoisten vierashuoneisiin ja virkamiesuran ulkoisiin etuihin”. Opettajien pitää jättää osakunnille vastuu opiskelijan ”siveelliselle edistämiseksi eli vaikuttaa opiskelijan vakaumukseen ja todellisen akateemisen hengen ravitsemiseen”.¹⁶

Näinä vuosina Snellman omaksui suomalaisuusharrastuksen elämäntehtäväkseen kuten hän itse muisteli suomenkielellä 70-vuotiaana:

”Minulla on totisesti jo nuoruuden päivistä ollut vakaa usko kansallis-tunteen isosta voimasta, ja kun minä rupesin isommalle yleisölle puhumaan, oli aika semmoinen, että kaikki kirjailijat meidän maassa olivat kovissa siteissä, eikä käynyt paljo sanominen meidän maan tilasta, eikä sopinut paljo viitata meidän tarpeisiin, ja siis, koska ei minullakaan ollut tilaisuutta sen laveammalta siitä puhua, niin minun puheeni kääntyi siihen samaan takaisin, siihen lähteesen, josta minä kauan olin tietänyt, että siitä piti meidänkin kansan olo ja onni tulemaan niin kuin kaikkien kansain, niin kauan kuin ihmissyyttä on tästä maailmasta ollut.”¹⁷

Snellmanin mielestä kansallisuus merkitsi ennen kaikkea kansallisen sivistyksen omaleimaisuutta, joka perustui menneiden sukupolvien luomaan traditioon. Sen syntymisen ja siirtymisen välttämätön edellytys oli kansalliskieli.

Näkijä

Snellman erotettiin 24.11.1838 yliopistosta, kun hän halusi protestiksi konsistorin mielivaltaisista ratkaisuja kohtaan pitää luennon ”akateemisesta vapaudesta”. Snellman vietti vuoden 1839 Pohjanmaalla Uudessakaarlepyyssä odotellen erottamisestaan hovioikeuden päätöstä. Tänä aikana Snellman aloitti *Spanska Flugan* -lehden julkaisemisen; se oli yritys luoda akateemiset rajat ylittävä keskustelufoorumi Suomeen. Sanomalehden nimi viittaa suosittuun lääkejauhoon, jota siroteltuna kipeään paikkaan paransi haavan, vaikka kirvelikin. Jauhe tehoi ainoastaan hyvin jauhettuna, johon hänen aiheensa perustuivat.

Marraskuussa 1839 Snellman matkusti Tukholmaan, missä Ruotsin vilkkaan valtiollisen elämän seuraaminen oli hänelle vastapainoa Nikolai I:n ajan poliittiselle talviunelle Suomessa. Ahkerasti hän osallistui lehdistökeskusteluun ja valtiopäivätoiminnan arvioimiseen *Freja*-lehden palstoilla. Aganip-pisen kirjallisuuspiirin jäsenenä hän seurusteli tiiviisti Tukholman kulttuurieliitin kanssa. Julkaisemallaan romaanilla perheen tärkeystä hänestä oli tullut seuran itseoikeutettu jäsen.

Oleskellessaan raikkaissa tuulissa ja seuratesaan etäisyyden päästä kotimaan ahtaita oloja hän tuli vakuuttuneeksi käytännön toimintanäystään. Kesällä 1840 hän kirjoitti ystävilleen Suomeen:

”Se perustotuus, jonka varassa tämä kaikki pohjimmiltaan on, kuuluu: Suomi ei voi mitään väkivalloin; sivistyksen voima on sen ainoa pelastus. – kansakunnan kanssa voi kaatua, mutta kuoleminen sen kanssa orjan olkivuoteeseen ei ole ihmisen arvoista.”¹⁸

Vakaumus vankistui laajalla Saksan eri osavaltioiden halki suuntautuneella matkalla, jonka aikana hän tapasi oppineita ja tarkkaili kansan elämää. Snellman saapui ensiksi elokuun lopulla 1840 Kööpenhaminaan, josta matka jatkui Kielin kautta moniin Saksan kaupunkeihin: Hampuri, Bremen, Münster, Düsseldorf, Köln, Bonn, Koblenz, Mainz, Stuttgart, Heidelberg. Tübingenissä hän työskenteli tiiviisti seitsemän kuukautta ja julkaisi teoksen *Persoonallisuuden idea* kannanottona Hegelin uskonnonfilosofiseen kiistaan. Toukokuun loppupuolella 1841 hän lähti vaeltamaan Sveitsin Alpeilla. Tämän jälkeen hän oleskeli Münchenissä melkein koko kesäkuun, Wienissä kolme heinäkuun ja Berliinissä kolme elokuun viikkoa. Elokuun lopussa 1841 Snellman palasi Dresdenin kautta Kieliin ja syyskuun alussa Kööpenhaminan ja Göteborgin kautta takaisin Tukholmaan.

Päiväkirjamuistiinpanoihin perustuvassa matkakertomuksessaan ”Saksa” Snellman esseistiseen tyyliin liitti yksittäiset ilmiöt laajempiin yhteyksiinsä ja pyrki näkemään ne osana historiallista kehitystä. Ulkomaanmatkansa varsinaiset tulokset Snellman kiteytti marraskuussa 1842 ilmestyneessä *Valtiooppi*-teoksessaan. Hän korosti kansallishengen roolia, että muodollinen olemassaolo valtiona ei takaa kansakunnallista hyvinvointia. Suomen tie kansakunnan onneen tuli kulkea valistuksen, hyvien tapojen ja yleisen hyvinvoinnin laajentamisen kautta perustanaan Aleksanteri I:n Porvoon valtiopäivillä takaama autonominen erillisasema. Siten *Valtiooppi* kokonaisuudessaan voi-

daan nähdä kansallisena ohjelmajulistuksena, jonka mukaan Suomen tuli omaa sivistysperintöään kehittämällä lunastaa itselleen paikka kansakuntien joukossa.¹⁹

Julistaja

Kutsumus kirkastuneena Snellman palasi 23.11.1842 kotimaahansa toteuttamaan hahmottamaansa kansallishjelmaa, jonka mukaan Suomen tuli omaa sivistysperintöään kehittämällä lunastaa itselleen paikka kansakuntien joukossa. Helsingissä hän nopeasti havaitsi, että oppineen maailmanniehen oli vaikea päästä eroon kansanvillitsijän maineestaan; viranomaiset pitivät häntä kommunistina ja sarkatakkisena jakobiinina. Toimeentulonsa varmistukseksi hän haki Kuopion yläalkeiskoulun rehtoriksi, johon hän sai valtakirjan 10.5.1843. Monet kuopiolaiset sukulaiset ja ystävät olivat tiedottaneet ahkeraan kaupungin mahdollisuuksista. Ystävällinen vastaanotto, vilkas seurapiirielämä ja korkeatasoinen musiikkielämä helpottivat kotiutumista.

Snellmanin toimintaa rehtorina motivoivat suuresti vuoden 1841 uudet koulusäännöt, joiden väljissä puitteissa Snellman sai loistavan tilaisuuden soveltaa ajatuksiaan kasvatuksesta ja opetuksesta käytännössä. Hänen lähtökohtanaan oli, että

”Jo kauan sitten on hylätty harhana käsitys, jonka mukaan luokkahuone muutetaan leikkihuoneeksi ja oppikirjat pelikorteiksi, jotta sitten ponnisteluita annettaisiin lapselle tieteen perusteet, joiden omistaminen päinvastoin on ollut ja on monivuotisen, uutteran ja vaivalloisen työn hedelmä.”²⁰

15. Päiväämätön kirje Fredrik Cygnaeukselle ja Bengt Olof Lillelle. KT 2, 259.

16. Opiskelijan muutamista olosuhteista yliopistossa, esitelmä Pohjalaisessa osakunnassa 3.11.1833. KT 1, 115.

17. *Uusi Suometar* nro 57, 15.5.1876: Vastauspuheita. KT 23, 374.

18. Snellmanin kirje F. Cygnaeukselle ja B. O. Lillelle kesällä 1840 Tukholmasta. KT 2, 261 sekä SA I:251, 689.

19. *Valtiooppi*. Tukholma 1842. KT 5, 32–298.

20. Esitelmä koulun vuositutkinnossa vuonna 1844. Painettuna ”Om familjen och skolan.” *Litteraturblad* 1863/9.KT 6, 266 sekä SA XI.1:31, 175.

Hänen mielestään opetustavan tuli kannustaa lasta omaan ponnisteluun, kehittää järjestyskykyä ja rakkautta työhön, totuttaa lapsi ankaraan tottelevaisuuteen sekä ulkoiseen huolellisuuteen ja käytökseen. Lopputuloksena koulun tason kohoaminen niin kurin kuin oppisaavutusten osalta sai yleistä tunnustusta.

Snellmanin varsinainen syy Kuopioon muutolle oli sanomalehden perustaminen juuri kaupunkiin perustetun sisämaan ensimmäisen kirjapainon avulla. Suomalaisuusmies J. A. Karstenin kirjapaino oli Suomessa erityinen merkkipaalu, koska vuoden 1829 jälkeen onnistuttiin ensimmäisen kerran murtaa kuuden rannikkokaupungin kirjapainon monopoli. Snellmanin herätys huuto kajahti Kuopiosta perustamastaan *Saima*-lehdestä, jonka iskevät sanomalehtiartikkelit synnyttivät voimakkaan yhteiskunnallisen herätyksen. Tätä tuki suomenkielisen *Maamiehen ystävä* -lehden toimitaminen.

Saima oli suunnattu sivistyneistölle, jonka mielipiteitä Snellman halusi lehdellään muokata suomalaiskansallisiksi: ruotsinkieliset oli kansallistettava, suomenkieliset oli sivistettävä. *Saima*-lehdessä Snellman pilkkasi kuutta muuta sanomalehteä kelvottomiksi ja tehottomiksi lehdiksi, jotka viettivät nimipäiviään unikeon päivänä. *Saiman* artikkelit puolestaan korostivat eurooppalaisten esikuvien mukaisesti julkisuuden merkitystä yhteiskunnallisten asioiden hoidossa:

”Muinaisessa Kreikassa ja Roomassa julkisuus asui torilla. Euroopan pakanoilla oli ting-käräjäpaikkansa, keskiajalla Marskenttensä. Mutta meidän miellyttävänä aikanamme kaikki julkiset asiat ratkaistaan mukavissa kamareissa eikä julkisuus tietäisi omista asioistaan yhtään mitään elleivät kirjanpainajat suvaitsi painaa niitä mustalla valkoiselle.”²¹

Saimassa ja sen jatkajassa *Litteraturbladis* Snellmanin esittelemässä kansallisuusohjelmassa sivistys toimi kansantalouden elvyttäjänä ja päinvastoin. Lähtökohtana oli järkevä ja tarkoituksenmukainen lainsäädä-

däntö, jossa yhdistyivät sosiaalireformaattiset näkökohdat ja yksilönvapaus. Snellman vaati kirjoituksissaan voimakkaasti ammatikuntalaitoksen poistamista, elinkeinovapauden tunnustamista ja puuttui voimakkaasti myös maatalouden alkeelliseen tilaan. Hän korosti kansan sivilisaation kannalta kaupan ja teollisuuden muodostaman porvarillisen keskiluokan arvoa, jonka:

”täytyy sen oman etunsa vuoksi hankkia tietoa lukuisista ulkomaisten olosuhteista, seurata sivilisoidimpien kansakuntien kokemusta, lainata niiltä suunnitelmia ja menetelmiä; näin se kaiken tämän johdosta päätyy ennakkoluulottomampaan, kansallisesta yksipuolisuudesta vapautuneeseen ajattelu- ja toimintatapaan. – Kauppiaalla ja tehtailijalla on tilikirjassaan varma ilmapuntari, joka osoittaa talouslainsäädännön vaikutukset.”²²

Snellman sai syvyyttä julistukseensa rakastuessaan 39-vuotiaana palavasti 17-vuotiaaseen Kuopion apteekkarin tyttäreeseen Johanna Lovisa Wennbergiin, lahjakkaaseen ja tavoiteltuun neitoon. Puoli vuotta kestäneen kosimisen aikana toivo ja epätoivo vaihtelivat, mistä versoi useita rakkausrunoja. ”Onneeni en saata luottaa” runossa Snellman riimitteli:

”Katseeltasi pakoon käännyn,/ Pelkään poltetta sen liekin./Minulta se voimat viekin, Turhaan kilvoitteluun näännyn.”²³

Kärsivällinen kosinta johti kihlaukseen 21.7. 1845, kuulutukset olivat 20.8. ja häät vietettiin 18.11.1845 Malmbergin talossa Snellmaninkatu 17, Pohjois-Savon herännäiskeskuksessa.

Perhe-elämän arjessa parisuhde kehittyi rakastavassa dialogissa. Snellmanin ollessa pitkällä ulkomaanmatkalla 1847 puoliso kirjoitti kirjeen, jossa hän rukoili Luojalta voimaa pyrkiä siihen mikä oli oikein ja hyvää ja taitoa luoda koti, temppeli miehelleen, josta tämä ei tempaudu koskaan pois vaan pysyisi aina vaimonsa Puolisona ja opastajana läpi elämän. Jeanette jatkoi:

”Luoja taivaassa siunatkoon sinua kaikesta jalosta ja hyvästä mitä sinä olet tehnyt, minustakin sinä olet muovailut uuden ihmisen.”²⁴

Kolmen vuoden aikana *Saiman* herätys-huuto kuultiin hyvin; lehden menekki oli alusta asti erinomainen. Nikolai I:n kontrollin aikana viranomaiset näkivät lehtikirjoittelussa vaarallisen kumouksellisuuden vivahteita, joihin sensuuri ei onnistunut puuttumaan. Koska Snellman itsepäisesti piti vakaumuksestaan kiinni paljastaa epäkohtia ja käsitellä niitä julkisuudessa, *Saima*-lehti lopulta lakkautettiin joulukuussa 1846.

Toteuttaja

Saiman herätystyötä seurasi viiden vuoden hiljaiselo. Vuoden 1850 vaihteessa kahdella lapsella kasvanut perhe muutti Helsinkiin. Suuri käänne tapahtui 1855, kun hallitsijavaihdoksen myötä Snellmanin ajatuksesta tuli Aleksanteri II:n uudistusohjelman sisältö. Käytännön toteutustyö alkoi filosofian professorina ja jatkui valtiovarainasioiden senaattorina.

Professoriluennoissaan 1856–63 Snellman kiteytti sanomansa käytännölliseen muotoon opastaessaan nuorisoa isänmaallisiin töihin. Snellmanin luennot eivät olleet helpotajuisia mutta hänen mielestään pääasia oli, että oppilas oli ymmärtänyt kurssin pääkohdat. Tärkeintä oli kasvaa vakaumukseen ja että velvollisuutena oli toimia yhteisen parhaan edun puolesta. Keväällä 1857 hän aloitti käytännöllisen siveysopin luennot sanoilla:

”Hyvät herrat. Meidän velvollisuutemme on ennen muuta kulttuurin hiljainen työ.

Osoitamme isänmaallisuuttamme varmimmin antamalla vastaanottamallemme kulttuurille kansallisen muodon. Uusilla valtiomuodoilla spekulointi on hedelmätöntä, jos siveellisellä kansallishengellä ei ole voimaa toteuttaa niitä.”²⁵

Nuorisoa isänmaalliseen toimintaan kasvattaneet Snellmanin luennot kulkivat käsi kä-

dessä *Litteraturblad* -lehden kirjoitusten kanssa. Niissä hän otti mielipidejohtajan aseman takaamaan uudistusten keskeytymättömän jatkumisen keisarin suosiossa. Snellman halusi tarkkaan hillitä vastuutonta ja lyhytnäköistä tyytymättömyyden viljelyä. Tärkeimmät kirjoitukset oli suunnattu Ruotsissa oleskelevien suomalaisten loukkaavia kirjoituksia kohtaan Venäjää vastaan. Kesällä 1863 Snellman kirjoitti *Litteraturbladissa*:

”On ero sen kansallisen itsetunnon välillä, joka sanoo, että kansakunta luo itse kohtalonsa, ja sen julkean kiittämättömyyden välillä, joka kieltäytyy tunnustamasta kansakunnan kiitollisuutta sille, jonka kaitselmus on kutsunut näiden kohtaloiden johdattajaksi.”²⁶

Pietarissa todettiin tyydytyksellä Snellmanin johtaman kansallisuusliikkeen tiukka rajanveto skandinavismiin työrauhan takaamiseksi uudistusten toteutumiseksi. Vuosien 1863–64 valtiopäivien valmistelijana Snellmanin sanomalehtikirjoitusten sisältö muuttui koko ajan konkreettisempaan suuntaan. Kirjoitusaiheet koskivat valtiopäiväesityksiä kuten naisten ja miesten perimysoikeutta, paloviinalainsäädäntöä, painolakia, rahauudistusta, katovuosia ja rautateitä.

Snellmanin kirjoituksia käännettiin säännöllisesti Pietarissa Aleksanteri II:lle ja ne ylläpitivät myönteistä ilmapiiriä uudistusohjelman toteuttamiselle. Keisarin henkilökohtaisesta toivomuksesta Snellman kutsuttiin senaattoriksi ja finanssitoimituskunnan päälliköksi maaliskuussa 1863.

Snellmanin rooli hallitsijauskollisuuden taakuumiehenä huipentui toukokuussa 1863 *Litteraturbladin* kirjoituksessa ”Sota vai rau-

21. *Saima* 20:15.5.1844, Julkinen sana. KT 6, 304 sekä SA IV:102, 191.

22. *Litteraturblad* nro 12, joulukuu 1849: Pienten kansakuntien kaupasta ja teollisuudesta. KT 12, 186–187.

23. Johanna Lovisa Wennebergille omistettuja runoja. Kootut teokset 8, 107–112.

24. Johanna Lovisa Snellmanilta 27.8.1847. Kootut teokset 10, 219–223.

25. Käytännöllinen siveysopin luentosarja, kevät 1858. KT 15, 127 sekä SA VIII:86, 638.

26. *Litteraturblad* nro 6, kesäkuu 1863: Valtiopäivät. KT 20, 72 sekä SA XI.1:28, 159.

ha Suomelle”, jossa Snellman opetti maanmiehilleen vastuuntuntoa ja realismia Puolan kapinan olosuhteissa:

”Harvat Euroopan kansat ovat vahvemmin osoittaneet tätä uskoa kuin suomalaiset, tämä suuren kansanperheen eristynyt jäännös, joka sivistyksensä ansiosta on pelastunut tuon kansanperheen jokseenkin yleisestä tuhosta. Millään kansalla ei liioin ole osoittaa yhtä runsaita tämän tulevaisuudenuskon tuottamia hedelmiä ja yhtä sitkeää itsensä säilyttämistä tuota tulevaisuutta varten. Sillä mikään kansa ei ole voitettuna ja sodan oikeudelle alistettuna kyennyt säilyttämään sen suurempaa itsenäisyyden astetta.”²⁷

Vaikka Snellman oli alusta asti sidottu virkamiesmäiseen arkeen senaatin talousosaston lukemattomien juoksevien asioiden käsittelyssä, keisarin suosio ja luottamus takasi hänelle toimintavapauden kulisseissa.²⁸ Snellmanin lausunnot senaatissa ja valtiopäivillä kuvastavat tarkkaa asioihin perehtymistä ja seikkaperäisen hallintorutiinin hallitsemista. Näiden muodollisten pöytäkirjojen taustalla tehokkaasta henkilökohtaisesta vaikuttamisesta todistavat suuri määrä muistioita, joiden avulla keisari saattoi Snellmanin luonnostelemana muodostaa käsityksensä maan kehittämisen suunnasta. Tätä kanavaa hyödyntäen Snellman toteutti monia tärkeitä uudistuksia, joita olivat mm. oma raha maan talouden vakauttamiseksi, kieliasetus ja rautatiet.

Senaattoriuran jälkeen Snellmanin valittiin 7.6.1869 Suomen Hypoteekkiyhdistyksen, maan suurimman kiinteistöluottolaitoksen toimitusjohtajaksi. Haasteena oli pantiksi jääneen omaisuuden hoitaminen. Pitkäänänteisellä realisoinnilla Snellmanin onnistui 12 vuoden aikana vakauttaa hypoteekkiyhdistyksen asema nälkävuosien katastrofin jälkeen maan ensimmäisenä velkasaneeraajana.²⁹

Snellman valittiin maaliskuussa 1870 Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran esimieheksi aikana, jota on luonnehdittu suomalaisuusliikkeen suureksi läpimurroksi. Samaan aikaan alkoi muodostua erilaisia mielipiteitä

siitä, miten fennomania ideologiana käsitetään. Tiukasti puoluetistelun ulkopuolella pysytellyt Snellman seurasi aitiopaikalta fennomaanisen liikkeen valtataistelua. Sivistysperiaatteen vieminen oli pääasia. Vuonna 1873 Snellman kirjoitti A. Kiven *Seitsemän veljeksien* esipuheessa:

”Hän ei ole antanut yhden ainoankaan noista seitsemästä veljeksestä saada loppuansa hirsipuussa. Se loppu oli enemmän hänen runoluonteensa mukainen, että he oman kokemuksensa ja miettimisensä kautta tulisivat näkemään sivistyksen arvon, ja että he omin voimin ponnistaisivat ylös hurjasta ja raa’asta metsäelämästään ihmiselle sopivana sivistykseen ja tapoihin.”³⁰

Snellmanin lukuisat puheet nuorisolle varmistivat perinnön jatkuvuuden uusille sukupolville. Vuonna 1875 ilmestyneessä teoksessa *Ylioppilaan velvollisuudet* hän korosti, että nuorisoon ei tarvitse kylvää rohkeutta ja luottamusta, koska se on kansan luottamus ja rohkeus. Mitä enemmän on isänmaan hyväksi tehtävä, sitä rikkaampi on nuorison tulevaisuus. Suuri isänmaanhenki voi tehdä jokaisesta kasvatuksesta hyvän ja korvata rajallisen opetuksen puutteita.³¹

Kuitenkin korkeimman päätöksenteon kulisseissa hän elämänsä loppuun saakka muistutti suomalaisia virkamiehiä realiteeteista Venäjän yhteydessä ja erillisaseman suojasta kansakunnan kehitykselle. Ministerivaltiosihteeri E. Stjernvall-Walleenille osoitettu Snellmanin viimeisen kirjeen viimeinen lause kuului:

”Rehtiys ja kunnia ovat meidän ankkurimme. Mutta venäläinen tšinovnikka, vaikkapa näennäisesti suomalaissyntyinenkin, ymmärtää ne toisella tavalla kuin me.”³²

Kansakunnan herättäjä

Laajalla kirjallisessa tuotannollaan Snellmanista tuli kansakuntansa käsikirjoittaja, koska vaikeasti avautuvasta filosofisesta ilmauksesta huolimatta hän oli sanomalehtikirjoituksissaan ja puheissaan vertaansa vailla oleva oppiansa kansantajuistaja, elä-

vä ja iskuvoimainen mielipiteenvälittäjä. Hallitessaan harvinaisen suuren poikkiteellisen tietomäärän ja kyetessään osallistumaan terävästi julkisuudessa mihin tahansa keskusteluun häntä on pidetty Venäjän Mihail Lomonosovin tapaan yhden miehen tiedeakatemia. Lisäksi suosiollisissa suhdateissa hänellä oli machiavelistinen kyky saada ideansa toteutumaan.

Lopputuloksena itseään suomalaisena korostaneesta ja läheltä eurooppalaista elämäntapaa kriittisesti seuranneesta Snellmanista tuli suomalaisen sivistyksen esitaiteilija ja modernin kansalaisyhteiskunnan rakenteiden kehittäjä. Snellmanin ohjelma on vaikuttanut ratkaisevalla tavalla Suomen itsenäistymiseen ja eurooppalaiseksi valtioksi kasvamiseen. Kosmopoliittisuudesta voimansa ammentanut Snellman toimi kansakunnan oppaana omana elinaikanaan ja tämä perintö kantaa tänä päivänäkin.

Euroopan yhdentymiskehitys on tehnyt Snellmanista kansakunnan käsikirjoittajana entistä ajankohtaisemman, kun kansainvälisyyden kasvu haastaa päivittäin suomalaisen identiteetin ja omalta pohjalta nousevat kansalliset resurssit. Snellmanin kootut teokset rakentavat sillan aikakauteen, jolloin Suomi oli eurooppalaisempi kuin kos-

kaan. Vanhuutensa viime kuukausina hän katsoi tulevaisuuteen toteamalla häntä 75-vuotispäivänä onnitelleelle nuorisolle:

”Katsokaa ympärillenne, mitä Euroopassa tapahtuu. Jokainen päivä on todisteena siitä, mitä merkitsee työ kansan kansallistietoisuuden herättämiseksi ja kansakunnan johtamiseksi selvempään tietoisuuteen siitä, mitä kansa on ja mikä sen tarkoituksen tulee olla. – vain sille voidaan luja Suomi perustaa, Suomi, joka voi toivoa kestävänsä tulevaisuudessa.”³³

27. *Litteraturblad* nro 5, toukokuu 1863: Sota vai rauha Suomelle. KT 20, 49 sekä SA: XI.1:26, 147.

28. Ks. Raimo Savolainen (1994) *Suosikkisenaattorit. Venäjän keisarin suosio suomalaisten senaattoreiden toiminnan perustana*, Hallintohistoriallisia tutkimuksia 14, Helsinki.

29. Suomen Hypoteekkiyhdistyksen johtokunnan kertomus tilivuodelta 1869. KT 22, 463–478.

30. KT 23, 229 sekä SA XII:57 eli alkup. suomeksi.

31. Ylioppilaan velvollisuuksista. Pohjalaiselle osakunnalla omistettuja sanoja. *Finska Studenten*, Helsingfors 1875. KT 23, 302–326.

32. Emil Stjernvall-Walleenille, kirjekonsepti ja muistio ”Johtavat miehemme”. KT 24, 535. SA XII:441, sivu 906.

33. *Morgonbladet* 16.5.1881:111. Puhe kansalaisjuhlassa 75-vuotisjuhlassa. KT 24, 525. SA XII:242, 708.